

УДК 323.173(478)
ББК 63.3(4МОЛ)63-56

Наталія Нечасва-Юрійчук

До питання про причини виникнення та розвиток Придністровського конфлікту

У даній статті автор аналізує передумови виникнення придністровського конфлікту, намагається виокремити основні причини його появи та розвитку наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття. Особлива увага звернена на історичні передумови конфлікту, його роль та значення для сусідніх держав.

Ключові слова: *бессарабське питання, Придністров'я, «заморожений конфлікт», історичний чинник, ескалація, фази конфлікту.*

Зникнення Радянського Союзу з політичної карти світу спричинило вивільнення «заморожених» міжнаціональних конфліктів у Нагірному Карабаху, Придністров'ї, Абхазії та Південній Осетії. Влада й політична еліта регіонів, які прагнули здобути незалежність, хотіли скористатися шансом і створити суверенні держави. Проте їхні наміри прямо суперечили інтересам інших сторін конфліктів, котрі намагалися зробити все можливе, аби не допустити самостійності цих „уламків” держави.

Ситуація загострювалася ще й тим, що кожна зі сторін конфлікту мала діаметрально протилежні плани подальшого розвитку: одна прагнула зберегти СРСР, інша – самостійності. Саме в цей період на пострадянському просторі розпочинається процес становлення нових незалежних держав, з'являються так звані „заморожені конфлікти”, які й досі залишаються невирішеними.

Українські та зарубіжні дослідники чималу увагу приділяють історичним витокам сучасних етнічних та політичних конфліктів. В цьому контексті проблема нації, ста-

новлення та формування національної ідентичності посідає важливе місце в наукових дослідженнях як вітчизняних, так і зарубіжних авторів, окремі з яких спробували з'ясувати основні ознаки національної ідентичності саме на прикладі Республіки Молдова та Придністров'я.

Необхідно відзначити, що вивченню придністровського конфлікту присвятили свої роботи такі дослідники, як Н.Бабілонга та Б.Бомешко¹, які спробували проаналізувати історичні, демографічні та політичні його аспекти. Д.Єрмоленко у своїй роботі „Придністровський конфлікт у міжнародних відносинах: витоки, сучасний стан та перспективи розв'язання” спробував проаналізувати ситуацію, що склалася в Республіці Молдова після розпаду СРСР та проголошення Придністровської автономії в контексті світової політики². Серед науковців Чернівецького національного університету придністровською проблематикою займається ряд науковців, зокрема В.Пінцак³, О.Кандюк та І.Петрова.

Метою даної розвідки є аналіз причин появи та розвитку Придністровського конфлікту, його роль та значення для України.

У 1991 році на політичній карті світу з'явилися нові державно-територіальні утворення – Республіка Молдова й Придністровська Молдавська Республіка (ПМР). Остання опинилася в ізоляції і досі залишається невизнаною.

Умовно, причини, які призвели до такої ситуації, можна поділити на історичні, геополітичні, економічні та культурні⁴.

З історичної точки зору, Молдова – назва колишнього князівства, яке розміщувалося у південно-східній Європі на теренах сучасних держав Молдови, Румунії, України (територія Північної Буковини та Придунайських земель). Таким чином, тодішнє князівство Молдова за своєю територією значно перевищувало територію сучасної Республіки Молдова, однак мало північним кордом р.Дністер⁵.

Під час революційних подій в Бессарабії 15 грудня 1917 року була проголошена Молдавська Демократична Республіка (МДР) у складі Російської Федеративної демократичної республіки. Утворення МДР вітала й Українська Центральна Рада⁶.

У бессарабському питанні українське керівництво мало власну позицію. Рішенням від 18 липня 1917 року український уряд заявляв, що Бессарабія є складовою УНР, а коли до Києва дійшла інформація про входження МНР до Королівства Румунії, Центральна Рада виступила проти анексії Бессарабії до Румунії, оскільки, за словами М.Грушевського „Бессарабія, з моменту її створення, не належала Молдові”. Уряд гетьмана Скоропадського продовжував цю політику і 11 травня 1918 року розірвав дипломатичні відносини з Румунією. І лише 26 липня 1919 року український уряд визнав приєднання Бессарабії до Румунії і передав відповідний документ румунському уряду, що означало відмову України від цієї території⁷.

Радянська влада також проводила політику територіальної експансії і намагалася зберегти контроль над усіма територіями, які входили до складу Російської імперії до 1917 року. Таким чином, спершу Радянська Росія, а згодом і СРСР не визнали права Румунії на анексовані землі.

Дипломатичні способи боротьби не принесли радянському керівництву бажаного результату і 7 березня 1924 року політбюро ЦК КП(б)У ухвалив постанову про утворення Молдавської Автономної Соціалістичної Радянської Республіки (МАСРР) у складі УРСР як плацдарм для подальшого приєднання Бессарабії. Сам процес створення нової територіальної одиниці дещо затягнувся і лише 29 липня 1924 року була ухвалена постанова політбюро ЦК РКП(б) „Про Молдавську АСРР”⁸.

Незважаючи на складність підготовчої роботи на кінець вересня вона була в основному завершена. ЦК КП(б)У ухвалив 19 вересня 1924 року постанову про створення АМСРР у складі УСРР. У ній були визначені територія та кордони, внутрішнє районування, структура майбутнього уряду.

12 жовтня 1924 року сесія ВУЦВК ухвалила постанову „Про утворення Автономної Молдавської СРР”, до складу якої увійшли частина Балтського округу Подільської губернії та Одеського округу Одеської губернії, а також ряд населених пунктів Тульчинського округу Подільської губернії⁹. У МАСРР налічувалося 582 населених пункти, де проживало 419 238 осіб. Склад населення був багатонаціональним: молдавани –

48,7%, українці – 34,2%, росіяни – 7,9%, євреї – 5,1%, німці – 7,9%, болгари – 1%, поляки – 0,3%, інші – 0,7%¹⁰.

Включення до складу МАСРР районів на лівому березі Дністра, де молдавське населення не становило переважної більшості, дало можливість радянському керівництву забезпечити відповідний державний статус нової автономної республіки. Де-юре до складу радянської Молдавії включалась і Бессарабія. Уточнення кордонів республіки тривало до 1926 року. За цей час її територія збільшилась майже на 2 тис. км², а чисельність населення зросла на 153 тис. осіб (на 26,7%).

Останнє привело до певних змін в національній структурі населення – найбільшу кількість становили українці – 48,49%, потім – молдавани (30,13%), росіяни (8,54%), євреї (8,48) тощо¹¹. До 1940 року спостерігається зростання частки росіян в МАСРР на фоні зменшення кількості молдаван¹².

28 червня 1940 року Бессарабія була приєднана до СРСР, і вже 2 серпня 1940 року була утворена Молдавська РСР. До складу МРСР увійшла і частина автономної республіки, утвореної на лівому березі Дністра (сучасне Придністров'я). Колишні райони МАСРР з переважаючим українським населенням поверталися до складу УРСР. Одночасно до складу УРСР увійшла південна частина Бессарабії, серед населення якої переважали українці та росіяни. 4 листопада 1940 року Верховна Рада Союзу РСР прийняла Указ „Про встановлення кордону між Українською Радянською Соціалістичною Республікою і Молдавською Радянською Соціалістичною Республікою”.

Населення придністровських територій, які відходили до молдавської республіки, не становили переважно молдавани, що згодом стало одним із важливих чинників придністровського конфлікту.

Щодо економічного фактору, то придністровський регіон був і залишається найбільш індустріально розвиненою частиною аграрно-індустріальної Республіки Молдова. На цій території знаходяться такі промислові центри регіону, як Тирасполь, Рибниця, Дубоссари, Бендери. За часів Радянського Союзу саме в Придністров'ї концентрувалося близько 60 відсотків економічних потужностей Молдавської РСР. Індустріально регіон був розвиненіший, ніж інші аграрні

райони Молдови; левову частку ВВП республіки забезпечували саме підприємства Східного регіону.

Завдяки цьому придністровська сторона й мала деякі переваги: придністровська еліта була впевнена, що в разі створення суверенної держави економічно вона буде забезпечена, тобто зможе самостійно розвиватись і практично не залежатиме від Молдови та її керівництва.

У Придністров'ї розташовувалися підприємства високотехнологічних галузей виробництва. Індустрія цього регіону більшою мірою була пов'язана з Україною й Росією. Молдова, навпаки, як аграрна держава намагалася усіма силами не втратити такого «ласого шматка» – економічно розвиненого Придністров'я¹³.

Становище різко змінилося, коли, з одного боку, виник конфлікт у союзному центрі між реформаторами і консерваторами, а з іншого – почав посилюватися процес етнічної політизації республіканської еліти в Молдові¹⁴. Наприкінці 1980-х років процес етнополітизації молдовського суспільства і партійної номенклатури відбувався дуже швидко, причому, як уже було зазначено вище, під гаслами румунізації молдовського суспільства.

У травні 1990 року на річці Прут була проведена широкомасштабна акція „Міст квітів”, яка символізувала встановлення „особливих братерських відносин” між Молдовою і Румунією. Суттєвою ознакою курсу на зближення Молдови з Румунією стало прийняття 27 квітня 1990 року ВР МРСР державного прапора, кольори якого відповідали кольорам румунського. Уніоністські тенденції в політиці тодішнього керівництва Молдови призвели до відчуття втрати серед придністровської номенклатури будь-яких перспектив представництва як в республіканських структурах, так і в молдовському суспільстві в цілому¹⁵. В результаті між молдовською та придністровською номенклатурою поступово розгортається конфлікт.

Таким чином, у 1990 році, коли ще існував Радянський Союз, у Придністров'ї вже визначились суб'єкти конфлікту. З одного боку, це була молдавська національна еліта, яку представляли переважно націонал-демократи та ультра-націоналісти, з іншого – консервативна номенклатура Придністров'я, пред-

ставлена в основному директорським корпусом. У зв'язку з цим ескалація конфлікту між цими крайніми, діаметрально протилежними за своїми ідеологічними та політичними поглядами і силами, була неминучою.

Іншими чинниками виникнення придністровського конфлікту та його ескалації стали ті фактори, які дозволяли об'єднати навколо двох еліт широкі верстви населення. Для молдовської національної еліти таким фактором був національний чинник. Проте цей фактор не міг реалізуватися на території Придністров'я, де кількість молдаван не перевищує 40% населення регіону, в той час як по всій Молдові їх більше 65%.

Водночас і придністровська номенклатура не могла спиратися виключно на етнічний фактор, оскільки в національному відношенні населення регіону складалося з трьох приблизно рівновеликих груп. Крім молдаван, українці становили 28,3% населення, а росіяни – 25%¹⁶. Цей фактор дозволив придністровській номенклатурі об'єднати навколо себе населення регіону.

Населення Придністров'я не сприймало процес етнополітизації молдовського суспільства і розглядало його як реальну загрозу існуванню власного життєвого устрою. У такій невизначеній і загрозливій ситуації населення Придністров'я швидко об'єдналося навколо придністровської номенклатури у конфлікті з офіційним Кишиневом. Більше того, самі органи влади Молдови своїми діями лише сприяли загостренню ситуації і посиленню дій конфліктогенних факторів, одним із яких став мовний.

Вище вже йшла мова про те, що 31 серпня 1989 року в Молдові було прийнято закон, який визначив офіційною румунську мову з латинським правописом. Тим самим офіційний Кишинів фактично не залишив собі каналу комунікації з російськомовним населенням Придністров'я, яке відреагувало на прийняття цього закону політичними страйками. Російськомовна частина населення Придністров'я була фактично виключена як з культурного, так і з інформаційного середовища Республіки Молдова. Різка зміна умов мовного середовища значно посилила негативне ставлення населення

Придністров'я до офіційного Кишинєва і стала однією з причин виникнення Придністровського конфлікту¹⁷.

Вступаючи в конфлікт, обидві сторони розраховували, насамперед, на зовнішню підтримку. Офіційний Кишинєв чекав на підтримку з боку Румунії, а Придністров'я – із боку союзного центру. Готовність зовнішніх гравців надати таку допомогу посилювала впевненість сторін у перемозі та схильність до розв'язання конфлікту збройним шляхом. Військова допомога офіційному Кишинєву з боку Румунії та готовність 14-ї російської армії виступити на боці Тирасполя створили умови для переходу конфлікту з латентної стадії у стадію збройної експансії. Проте під юрисдикцією Кишинєва були лише загони внутрішньої міліції, яка, на відміну від 14-ї російської армії, що мала важке озброєння, зокрема й артилерію, була озброєна автоматами Калашникова та пістолетами. Проаналізувавши причини та передумови конфлікту у Придністров'ї, його можна визначити як національно-політичний, оскільки він має ознаки і політичного, і національного конфліктів.

У грудні 1991 року радянські війська, розташовані на території Молдавської РСР, які склалися переважно з частин 14 армії, увійшли до складу об'єднаних збройних сил СНД як тимчасової організації до їх розподілу між новоутвореними країнами. Однак Молдова оголосила власну юрисдикцію на ці війська і розпочала переговори зі структурами СНД. Таким чином, у березні 1992 року Молдова отримала юрисдикцію над більшістю військ, але лише тих, що були розміщені на правому березі Дністра. Відповідно до угоди від 1 квітня 1992 року, війська 14 армії на лівому березі Дністра увійшли до складу російської армії¹⁸. Слід відзначити, що розміщення на території Придністров'я цих військ відіграло і досі відіграє виняткову роль у загостренні придністровського конфлікту. Фактично, дані війська відіграють роль каталізатора конфлікту.

Важливою політичною передумовою, яка давала Придністров'ю можливість визначити свій новий державний статус, а також робила його участь доцільним, була проблема союзної автономії.

Перебування у складі оновленого Радянського Союзу дозволяло придністровській номенклатурі мати такий са-

мий державний статус, як і республіканській номенклатурі Молдови. Березневий (1991 року) проект нового Союзного Договору передбачав збільшення суб'єктів Союзу, якими вже могли бути не тільки союзні республіки, але й автономії, що перебували у їх складі. В такий спосіб союзний центр намагався утримати республіки у складі СРСР. Прийняття такого Договору автоматично означало б вихід Придністров'я зі складу Молдови. Маючи це за ціль, голова придністровської адміністрації І.Смірнов 10 квітня 1991 року направив до Союзного Центру звернення „Про необхідність створення єдиної системи” правоохоронних органів Придністров'я, які б не підпорядковувалися Кишиневу. Необхідно зазначити, що намагання І.Смірнова підпорядкувати собі правоохоронні органи республіки і сприяли виникненню військового конфлікту між Молдовою та Придністров'ям, оскільки саме ці дії офіційний Кишинів сприйняв як привід до застосування сили проти Придністров'я¹⁹.

Досліджуючи еволюцію конфлікту, можна виокремити декілька його фаз.

Перша фаза розгортання конфлікту стала яскравим проявом процесу розпаду Радянського Союзу. Вона тривала з початку до середини 1989 року. Саме в цей період були закладені інституційні передумови виникнення конфлікту.

Ознаки другої фази конфлікту виявилися одночасно з формуванням його суб'єктів. Цей процес відбувався в другій половині 1989 року. Демократичні вибори до місцевих та республіканських органів влади завершили політичне структурування двох протилежних сторін. Коли внутрішній потенціал консолідації вичерпався, ворогуючі сторони звернулися за підтримкою до зовнішніх союзників. Праві на чолі з Народним Фронтом Молдови почали шукати підтримку своєї позиції у Румунії й у російських «демократів». Керівництво ПМР розраховувало на допомогу владної союзної верхівки.

Третя фаза починається наприкінці 1991 року. Її характерними ознаками є загострення суперечностей між Тирасполем і Кишиневом.

Битва за Бендери стала кульмінацією конфлікту. Три дні точилися жорстокі бої на вулицях міста. В результаті

Придністровська сторона кинула на прорив оборони молдавських військ танки зі складу 14-ї регулярної російської армії, почався обстріл міста. Молдовській стороні не залишалось нічого іншого, як піти на поступки й розпочати переговорний процес²⁰.

Четверта фаза – деескалація конфлікту й перехід до мирного врегулювання. 3 грудня 2005 року в офісі ОБСЄ в Тирасполі розпочався новий раунд переговорів з урегулювання придністровського конфлікту у форматі «5+2». Працювали посередники – представники країн-гарантів Росії й України, ОБСЄ, а також спостерігачі від США та Євросоюзу, придністровську делегацію представляли міністр закордонних справ ПМР Валерій Лицкай, молдавську – міністр реінтеграції Василь Шова.

Порядок денний цього раунду переговорів містив питання щодо перспектив роботи оцінної місії у Придністров'ї, демілітаризації, а саме пакета заходів для зміцнення довіри й безпеки в регіоні, моніторингу підприємств військово-промислового комплексу в Придністров'ї, а також підтримки миру в регіоні й графіка роботи у форматі «5+2» протягом 2006 року.

Результати самміту було оприлюднено 17 грудня в Тирасполі. Останній раунд переговорів із придністровського врегулювання визначив основні напрями роботи на наступних півроку й працюватимуть надалі. Було підписано підсумковий протокол, суть якого така: місія ОБСЄ в Молдові розробить проект мандата діяльності Міжнародної оцінної місії ОБСЄ в Придністров'ї для аналізу ситуації й вироблення рекомендацій із проведення вільних демократичних виборів до Верховної Ради Придністров'я та представить його для розгляду на черговому раунді переговорів; учасники зустрічі ще раз наголосили, що потрібно провести моніторинг підприємств Придністров'я, та зобов'язали надати інформацію про чисельність військ і військової техніки ПМР. Офіційний представник Придністровської Молдавської Республіки заявив, що напрями, обрані та зафіксовані в підсумковому протоколі, для Придністров'я прийнятні і щодо поставлених цілей, і щодо механізмів їх реалізації²¹.

Придністровський конфлікт впливає на стан європейської безпеки, оскільки вступ Румунії до ЄС призвів до появи безпосередніх кордонів між Молдовою та Євросоюзом. Проте протягом наступних десяти років інтерес ЄС до конфлікту обмежуватиметься лише сферою безпеки, а не економічних інтересів. Євросоюз зацікавлений у мирному вирішенні цього питання й сприятиме врегулюванню конфлікту, про що свідчать останні заяви постійного представника ЄС в РМ М.Калмана.

Подальша позиція Росії у цьому конфлікті прямо залежатиме від її розвитку. А найближчі роки Росія, швидше за все, прагнучиме до будівництва «централізованої держави» та повернення «споконвічно російських земель». У зовнішньополітичному аспекті Росія, мабуть, у найближчі десять років намагатиметься підтримувати статус наддержави і зберегти свій вплив на формування геополітичної ситуації в Європі.

Придністровський конфлікт безпосередньо торкається інтересів національної безпеки України. Остаточне врегулювання придністровської проблеми важливе для України ще й тим, що створює умови для швидкого просування її на шляху європейської інтеграції.

Отже, причинами придністровського конфлікту можна вважати історичний чинник, який дозволив швидко об'єднати населення регіону довкола ідеї відокремлення від правобережної Молдови; потужний економічний потенціал лівобережного регіону порівняно з переважно аграрним правобережжям; прихід до влади в обох частинах республіки діаметрально протилежних за своїми ідеологічними поглядами радикальних політичних сил; різні зовнішні геополітичні орієнтації Тирасполя і Кишинєва; прагнення придністровської номенклатури підвищити свій політичний та соціальний статус; „уніоністська загроза” тощо.

Примітки:

¹ Бабилунга Н. В., Бомешко Б. Г. Приднестровский конфликт: исторические, демографические, политические аспекты / Н.В.Бабилунга, Б.Г.Бомешко. – Тирасполь, 1998.

² Єрмоленко Д. Придністровський конфлікт у міжнародних

відносинах: витоки, сучасний стан та перспективи розв'язання [Електронний ресурс] / Д.Єрмоленко. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/1377/>

³ Пінцак В. Червневі події 1992 року у Придністров'ї / В.І.Пінцак // Історична панорама. – Випуск 9. – 2009. – С.89-96; Пінцак В. Політика України щодо врегулювання Придністровського конфлікту (аналіз наукових студій) [Електронний ресурс] / В.І.Пінцак. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/868/>; Пінцак В. Позиція України у процесі врегулювання Придністровського конфлікту: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук [Електронний ресурс] / В.І. Пінцак. – Режим доступу: http://librar.org.ua/sections_load.php?s=policy&id=347&start=1.

⁴ Бабилунга Н. В., Бомешко Б. Г. Вказ. праця.

⁵ Кава О.С. Причини виникнення придністровського конфлікту наприкінці 80-х років ХХ століття [Електронний ресурс] / О.С.Кава. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/.../lst/.../12_kava_os.pdf

⁶ Боєчко В.Д., Ганжа О.І., Захарчук Б.І. Кордони України: історична ретроспектива та сучасний стан / В.Д.Боєчко, О.І.Ганжа, Б.І.Захарчук. – К.: Основи, 1994. – С.36.

⁷ Там само. – С.38.

⁸ Кава О.С. Вказ. праця.

⁹ Репида А.В. Образование Молдавской АССР. – Кишинёв: Карта молдовеняскэ, 1983. – С.111.

¹⁰ Боєчко В.Д., Ганжа О.І., Захарчук Б.І. Вказ. праця. – С.71.

¹¹ Галущенко О.С. Этнический состав населения Молдавской АССР (1924-1940) / О.С.Галущенко // Молдавское научное обозрение. – 2002. - №1.

¹² Там само.

¹³ Перепелица Г. Н. Конфликт в Приднестровье. Причины, проблемы и прогноз развития / Г.Н.Перепелица. – К., 2001. – С.57.

¹⁴ Там само. – С.11.

¹⁵ Кава О.С. Вказ. праця.

¹⁶ Перепелица Г.Н. Вказ. праця. – С.13.

¹⁷ Там само. – С.14.

¹⁸ Кава О.С. Вказ. праця.

¹⁹ Перепелица Г.Н. Вказ. праця. – С.16.

²⁰ Див.: Пінцак В. Червневі події 1992 року у Придністров'ї / В.І.Пінцак // Історична панорама. – Випуск 9. – 2009. – С.89-96; Смирнов И. Н., Бомешко Б. Г., Маракуца Г. С. Эволюция Приднестровского конфликта / И.Н.Смирнов Б.Г.Бомешко, Г.С.Маракуца. – Тирасполь, 1995. – С.73-74.

²¹ Єрмоленко Д. Придністровський конфлікт у міжнародних відносинах: витоки, сучасний стан та перспективи розв'язання [Електронний ресурс] / Д.Єрмоленко. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/1377/>

Nataliya Nechayeva-Yuriychuk

To the Question about the Reasons of Rise and Development of Transnistrian conflict

In this article the author analyses conditions of Transnistrian conflict, tries to highlight the main reasons of its rise and development at the end of XX – beginning of XXI century. Special attention is paid to the historical conditions of the conflict, its role and importance for bordering states.

Key words: *Bessarabian question, Transnistria, “frozen conflict”, historical factor, escalation, conflict phases.*

Надійшла до редколегії 08.11.2010.